

Ideologiniai „Lietuvių kalbos ideologijos“ pagrindai

Dr. Artūras JUDŽENTIS
Lietuvių kalbos institutas

Neseniai knygynuose pasirodė Loretos Vaicekauskienės ir Nerijaus Šepečio sudarytas straipsnių rinkinys „Lietuvių kalbos ideologija. Norminimo idėjų ir galios istorija“. Knygą išleido „Naujojo židinio-Aidų“ leidykla. Ją sudaro trys dalys, kiekvienoje jų - po du straipsnius. Jų autoriai - Nijolė Keršytė, Eligijus Raila, Giedrius Subačius, Paulius Subačius, Nerijus Šepetys, Loreta Vaicekauskienė ir Tomas Vaiseta.

Knygos pratarmėje geresnio paaiškinimo, kas joje suprantama kaip kalbos ideologija, už šį neradau: „tai ideologinis kalbos vaizdinys [...], ne tik kaip neutraliai aprašoma idėjų ir vaizdinių visuma, bet ir normatyvine prasme“ (p. 9). Neutraliai aprašomų lietuvių kalbos ir jos norminimo idėjų ir vaizdinių knygoje nedaug, o štai kritikos įkarščio nestinga. Kritika turėtų remtis tam tikromis teorinėmis nuostatomis, kurios išduoda (o juo labiau ideologijos kritika) jos autorių ideologiją, tai yra tas pasaulėžiūros ir vertybines nuostatas, kuriomis jie vadovaujasi.

Šiuo trumpu rašiniu norėčiau ne įvertinti autorių atliktą lietuvių kalbos norminimo (kuris iš tiesų turi trūkumų) analizę, o aptarti kaip tik tuos ideologinius pamatus, kuriais remiantis ji atlikta. Susitelksiu į Loretos Vaicekauskienės - vienos iš šios knygos sudarytojų, vykdyto projekto vadovės ir pagrindinės autorės (jos parašyti knygos pirmasis ir paskutinis skyriai, dalis pratarmės ir apibendrinimas, pavadintas „Perspektyvomis“) - pažiūras.

Kalbą autorė suvokia kaip „socialinės interakcijos“ dalį. O jos esmę ji supranta kaip „socialinio nario nuovoką ir gebėjimą kurti ir atpažinti jo bendruomenėje naudojamus komunikacijos ženklus“ (309). Tačiau kaip toks individas būdamas pats vienas, atsietas nuo kalbinės bendruomenės, sugebės tuos ženklus kurti ir atpažinti? Juk kalba (kaip ir kultūra) iš prigimties yra visuomeninis reiškinys. Būdamas vienas pats sau kalbos nesusikursi, o ir neprireiks. Nes kalba yra ne tik kiekvieno iš mūsų, sava, intymi, individuali, bet kartu ir visų mūsų savastis. Ji yra ir visuomeninės prigimties. O tai reiškia, kad tarp mūsų subjektyvumo ir kalbos objektyvumo visada yra tarpininkas - kalbą vartojanti bendruomenė.

Kalbinė bendruomenė laikui bėgant išgyvena įvairias raidos pakopas - genties, tautos, nacijos - ir kalbą pasitelkia savo vis didėjančioms reikmėms. Visa tai, kas kalbinės bendrijos užgyventa, kaupiasi, nusėda kalboje ir mums reiškiasi kaip objektyvi realybė. Žo-

džiai turi tokį pavidalą ir tokias reikšmes, kokias randame vartojant bendruomenę, o vėliau - surašytas žodynuose, sakinio sandara taip pat suręsta pagal tam tikrus dėsnius, aiškinamus gramatikose. Pagaliau prieš mus jau sukurtas daugiau ar mažiau reikšmingų tekstų, toliau veikiančių kalbinės bendruomenės, o sykiu ir mūsų pažinimą, pasaulėjautą ir pasaulėvoką. Šia prasme kalba iš dalies yra pirmesnė už mus ir nuo mūsų nepriklauso. Mums nereikia jos (su)kurti, o tik išmokyti ją vartoti, atkurti, išskoduoti joje glūdinčias prasmes ir sudėti į ją, išreikšti ją savo patirtis, išgyvenimus ir vertybes.

tokių bendrijų buvimas prieštarauja.

Knygoje matyti autorės siekis lietuvių kalbą atsieti nuo lietuvių tautos ir laikyti tik viena iš daugelio pasaulyje vartojamų „socialinės interakcijos“ priemonių. Tačiau kalbos ir tautos atsieti (o juo labiau - supriešinti) neįmanoma. Lietuvių kalba yra viena pagrindinių tautos savasčių. Būtent tautos, o ne individo. Juk atskiro asmens valia negalima pakeisti nei jos gramatinio savitumo, nei žodyninės sandaros, nei vardyno... Tautai įsteigus nepriklausomą valstybę, jos kalba imama vartoti visose valstybės gyvenimo srityse, ji tampa jos sukurtos valstybės,

beraliają ideologiją, kurios siekis yra Europa be tautų. Pilietybė, o ne tautybė, nusakanti žmogaus susisaistymą gyvenamosios vietos atžvilgiu. Tačiau ar valstybė, išsižadėjusi ją sukūrusios tautos, dar išlieka suverenia valstybe? Ją galima pavadinti nebent tam tikru teritoriniu dariniu, sritimi, satelitinė „valstybe“.

Lietuvių kultūra knygoje ne kartą vadinama uždara, izoliuota, antimodernia, antikavarietiška, mitologizuota (p. 260, 266). Ji sąmoningai priešinama su Europos ar Vakarų kultūra. Tokia ji esanti daugiausia būtent dėl tautinio dėmens, kurio tiesiog būtina atsisaikyti, kad galėtume vadintis „mo-

Ypač didelį pavojų lietuvių kalbai pastaruoju metu kelia būtent liberalioji ideologija, plaukanti tautos ir tautinės valstybės pamatus.

Knygoje nemažai kliūva ir tautinės kultūros patriotams. Patriotizmas be skrupulų nurašomas kaip sovietmečio reiškinys: „...po ketvirčio amžiaus Nepriklausomybės šiandien ypač akivaizdus posovietinės „patriotinės tautinės kultūros“ artimumas sovietinėms ideologijoms ir praktikoms“ (p. 284). Taip be jokių argumentų (mokslo veikale!) modernią tautinę kultūrą tapatinti su sovietine ideologija yra mažų mažiausiai neatsakinga.

Nerimą autorei kelia ne tik lie-

► **NAIKINIMAS.** Loreta Vaicekauskienė netiesiogiai ragina visiškai atsakyti bendrinės lietuvių kalbos norminimo, palikti ją „savireguliacijai“

To nepaisydama L.Vaicekauskienė pabrėžia atskiro individo, piliečio vaidmenį kalbos gyvavimui. Kalba esanti piliečių (p. 248), kalbos klausimais turinti būti pri-

valstybine kalba. Toks valstybinis statusas visiškai nuosekliai įtvirtinamas ir teisiškai. Lietuvių kalbos valstybinis statusas įtvirtintas Konstitucija.

► Knyga atsirado ne iš noro taisyti, keisti lietuvių kalbos norminimo tradiciją, o iš siekio jos visiškai atsakyti

pažįstama laisva piliečio valia (p. 266). Toks individualistinis kalbos ir kultūros reiškinys suvokimas būdingas neoliberalizmui arba kraštutiniam jo variantui - liberalizmui. Visiška individo laisvė yra ir jų išeities taškas, ir galutinis tikslas. Tik neaišku, kaip iš tokių visiškai laisvų, pareigomis nesusaisytų individų susidaro bendruomenės. Turbūt jos suvokiamos kaip laikinos, susikuriantis individų egoistinių tikslų tenkinimo pagrindai. Tačiau tokios bendruomenės, arba interesų grupės, esmingai skiriasi nuo tų tradicinių bendruomenių, kurias vienija ne tik bendri interesai, bet ir bendros pareigos. Šioms pastarosioms kaip tik ir priklauso tautinės bendrijos. Akivaizdu, kad autorės ideologinėms nuostatomis

Kalbos politikos vertinimas priklauso nuo to, kaip mes vertiname savo valstybę. Autorės tekste prasikiša požiūris, esą mes gyvename Lietuvos, o ne lietuvių valstybėje. Toks Lietuvos valstybės ir lietuvių tautos atskyrimas ir net supriešinimas yra istoriškai nepagrįstas ir politiškai nepateisinamas. Lietuvą tokią, kokia ji yra, per ilgą laiką sukūrė lietuvių tauta, ji yra lietuvių tautos kūrinys. Todėl Lietuvos valstybė visų pirma turi puoselėti bei ginti lietuvių tautos interesus.

L.Vaicekauskienė tapatinasi su „atgimstančių Rytų Europos nacionalizmų tyrėjais“, jokių būdu neužsidarančiais „etno- ir lingvo-centriškoje lietuviškojo mentaliteto erdvėje“ (p. 247). Taip ji dar kartą patvirtina išpažįstanti neoli-

dernia“ bendruomenė. Tačiau ar savasties atsisaikiusi kultūra dar galėtų būti vadinama lietuvių kultūra? To, pasak autorės, nė nereikia - pakanka Lietuvos, o ne lietuvių, kultūros... Tačiau ieškant europinio rūbo lietuvių kultūrai niekur eiti nereikia - ji pati yra neatšiejama Europos ir Vakarų kultūros dalis, kad ir pakraščio, bet dėl to tik dar esmingiau jaučianti savo vakarietišką prigimtį. Didelis autorės noras sumoderninti Lietuvos kultūrą, atverti jai pasaulinę erdvę yra ne kas kita kaip siekis paskleisti joje neoliberalias „vertybes“, sukurti beveidę „laisvų“ individų „kultūrą“.

L.Vaicekauskienė neigia lietuvių kalbai kylančius pavojus ir net bando „moksliškai“ tai įrodyti. Pavyzdžiui, aptardama viešuosius užrašus ji pasitelkia dešimtmečio senumo studentų darbą, kurio rezultatai (jau tada!) atskleidžia, kad „dauguma reklamos ir informacijos vartotojams yra lietuviška, likusi - turistams skirti užrašai ir prekių ženklai“ (p. 265). Dauguma - vadinasi, dar daugiau nei pusė. Kita vertus, kaip iš iškabos (kad ir kavinės) nuspręsti, kam - vietiniams ar turistams - ji skirta? Knygoje visai nutylima didelė emigracija, fiziškai kelianti pavojų ne tik lietuvių tautai, bet ir kalbai.

tuvių patriotizmas, bet ir iš jo kylanti pagarba lietuvių kalbai. Tai vadinama gimtosios kalbos kultu. Piktinamasi, kad ši pagarba diegiama jaunimui. Ir tai nebėra nuostabu. Susilpninus vertybinį ir emocinį ryšį su gimtąja kalba, suvokus ją vien instrumentiškai, kaip „socialinių grupių interakcijos priemonę“, be skrupulų galima jos atsisaikyti ir pereiti prie bet kurios kitos.

L.Vaicekauskienė netiesiogiai ragina visiškai atsakyti bendrinės lietuvių kalbos norminimo, palikti ją „savireguliacijai“. Šis raginimas ignoruoja vieną esminį dalyką. Bendrinė lietuvių kalba radosi kaip sąmoningos, valingos veiklos rezultatas, ir toks tegali išlikti. Siūlyti palikti ją savieigai tolygu leisti pačiai gyvuoti, pačiai tvarkytis nuo tautos atsietai valstybei.

Tokios vienos pagrindinių knygos autorių ir vienos iš jos sudarytojų pažiūros duoda toną visai knygai. Ji parašyta daugiausia remiantis kovingojo neoliberalizmo, arba liberalizmo, ideologija. Knyga atsirado ne iš noro taisyti, keisti lietuvių kalbos norminimo tradiciją, o iš siekio jos visiškai atsakyti. Joje pateiktos analizės ir vertinimai, deja, daugeliu atvejų prieštarauja tautos, jos kalbos ir tautinės valstybės idėjai.